

УДК 1(091)

Медіанасильство в інформаційному суспільстві в контексті медіантропології

М.О. МАЗОРЕНКО

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка,
м. Харків, Україна, E-mail: mazorenko_m@mail.ru**Авторське резюме**

У статті розглянуто медіанасильство як прояв девіантних маніфестацій індивідуального та колективного соціального тіла. Охарактеризований зсув акцентів від праць соціологічної та етнографічної спрямованості до більш широкого формату досліджень людини та медіа, що відбувся у другій половині ХХ ст. і пов'язаний, на думку автора, з формуванням медіантропології як людиновимірної парадигми постмодерних мас-медіа. Визначено місце концепту медіанасильства в проблемному полі медіантропології як результату трансформацій соматичного буття в мас-медіа і в культурному просторі інформаційного суспільства. З'ясовано, що засоби масової інформації є продуктами культури і соціальних процесів, факторами конструювання ідентичності. Такі їхні характерні властивості потребують більш свідомої моральності та відповідальності. Мас-медіа потребують осмислення та репрезентації нових модусів тілесності / духовності та раціональності / ірраціональності в засобах масової інформації та формах соціально-політичного життя. Внаслідок послаблення або занепаду духовного та інтелектуального компонента в соматичному бутті суспільство загрожує перетворитися на колективне гротескне тіло, а медіа, які експлуатують ці соціальні деформації, перейти у формат спотвореного та гротескного у гіршому сенсі цього слова медіаспектаклю. В статті застосовано метод антропологічної редукції, елементи культурно-історичного і структурно-функціонального аналізу.

Ключові слова: медіанасильство, медіантропологія, інформаційне суспільство, медіаспектакль, соматичне буття, культурний простір.

Media violence in the information society in the context of media anthropology

N.A. MAZORENKO

Kharkiv Petro Vasylenko national technical university of agriculture, Kharkiv, Ukraine,
E-mail: mazorenko_m@mail.ru**Abstract**

The article discusses media violence as special case of deviant manifestations of the individual and collective social body. It's stated that in the late 20th century emphasis had shifted from the sociological and ethnographic works towards a more wide format of a man and the media studies. According to the author, it was caused by the forming of the media anthropology as human-oriented paradigm of the postmodern media. The place of media violence in problematic field of the media anthropology field is defined. It's considered as a result of the somatic transformations in the media and the cultural space of the information society. Mass media have been products of culture and social life and at the same time factors of the identity's construction. Such characteristic properties require more conscious of morality and responsibility. Media need to understand and represent new modes of physicality / spirituality and rationality / irrationality in the media and socio-political life. Due to weakening or decline of spiritual and intellectual component in the psycho-somatic existence threatens to turn society into collective grotesque body, and media that exploit these social strain, into media spectacle, distorted and grotesque in the worst sense of the word. In this article, the method of anthropological reduction, and elements of cultural-historical and structural-functional analysis have been used.

Keywords: media violence, media anthropology, information society, media spectacle, somatic being, cultural space.

Постановка проблеми. У роботах Е. Тоффлера, М. Маклюена, Т. Стоуньєра, Д. Белла, У. Мартіна досить докладно окреслено контури постіндустріального, або інформаційного суспільства, але значно менше уваги приділялося антропологічним підставам та перспективам цього етапу цивілізаційного розвитку. Тотальний же характер впливу на свідомість і поведінку сучасної людини став ясний і зовсім в останні роки, коли всілякі реаліті-шоу стали витіснити з телефірми серіали для домогосподарок, а зневірені в житті (батьках, однолітках, школі) підлітки переносити в життя насиль-

ство і жорстокість, панують на екрані, створюючи, в свою чергу, нові сюжети для кінематографа («Боулінг для Колумбіни», США, 2002; «Слон», США, 2003; «Квітневі дощі», США, 2009; «Серце Америки», Німеччина – Канада, 2002; «Клас», Естонія, 2007, та ін.). З початком постмодерну мас-медіа та інформаційне суспільство в цілому, безумовно, стали предметом обговорення провідних філософів і соціологів сучасності, але, мабуть, тільки зараз, в тій ситуації, яку ряд культурологів позначають як пост-постмодернізм, повною мірою стали очевидними як масштаб обволікаючої нас мас-

© М.О. Мазоренко, 2014

медійної реальності, так і всі можливі або найнайбільш багатозначні пов'язані з нею ризики.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема насильства стара як світ. Список тих, хто розглядав підстави, межі, світоглядні смисли насильства, його прояви на рівні індивідуального і колективного несвідомого, в різних соціальних і репресивних практиках і в системі державного управління, включає великий перелік представників релігійно-філософської, соціологічної, політологічної думки, психоаналізу й інших областей знання. Вже в 1960-70-ті роки насильство в різних медіа привернуло увагу дослідників, але, як і в цілому, ЗМІ цікавили більшість авторів з соціологічної або психологічної точки зору. Серед сучасних авторів М.Р. Джекман аналізує насильство в соціальному житті, Д. Локхед – підхід до насильства в монотеїстичних релігіях (хоча, звичайно, в цілому релігійний і міжконфесійний аспекти насильства є окрема велика тема); Дж. Гаветті – міфи про насильство в американській популярній культурі. Л. Берковіц, Р. Коврин, М. Херонімус, О.І. Лаваас, Е. Роулайнс зробили предметом аналізу насильство на екрані і викликані ним агресивні тенденції в поведінці, але знову-таки переважно з позицій соціальної психології. К. Керуло досліджував, як зміст і структура ЗМІ впливають на моральні судження людей щодо насильницьких інцидентів; це дослідження підкреслює необхідність аналізу соціологічних факторів, що формують структуру медіавпливів [5].

Насильство як соціокультурний феномен розглянуто в працях таких українських та російських дослідників, як Д. Метілка, А. Флієр, Г. Козирьов, В. Тишков та ін. Проте проблема медіанасильства залишається периферійною для цих праць. У західній гуманітаристиці на цю тему написано набагато більше. В антології «Медіа, секс і насильство» (2001) вивчається питання, чи є підтверджені свідчення про шкоду сцен сексу, насильства і наркоманії в популярних програмах і фільмах. Взагалі насильство займає все більше місце на телеекрані починаючи з 1970-х років, у тому числі в документальній формі, але серйозну увагу ця проблема стала залучати відносно недавно, в ситуації «антропологічного зсуву» кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Лише віднедавна, у міру того як на перший план вийшов індивід не тільки як учасник комунікативного та соціального простору, але ретранслятор і реципієнт медійного потоку, навколо проблеми людини почав формуватися міждисциплінарний дискурс, що отримав назву медіантропології, і представлений такими авторами, як М. Комен, Ф. Гінзбург, М. Хобарт, Ф. Осоріо та ін. Одним з важливих його аспектів стало медіанасильство.

Ми розглядаємо медіанасильство як окремий випадок девіантних маніфестацій індиві-

дуального та колективного тіла, в тому числі державної машини і релігійних інститутів у культурному просторі, охоплених сіткою медійних впливів.

Мета дослідження. Визначити місце концепту медіанасильства в проблемному полі медіантропології як основоположного філософсько-антропологічного дискурсу медіа.

Виклад основного матеріалу. Визнано, що важливим фактором впливу на свідомість сучасної людини, особливо молодшої, є той елемент насильства, який присутній не тільки в кіно та на телеекрані, про що йшлося вище, а й в комп'ютерних іграх, які створюються за мотивами подібних фільмів або популярних коміксів чи незалежно від них. Гра з жертвою або детективом, що розслідує вже скоєний злочин, стає все більш частим елементом сюжетної інтриги, що поєднує в різній мірі інтелектуальну головоломку і криваву бійню. Причому «витівниками» у цій грі стають не тільки витончені спецагенти, страшенні злочинці і садисти («Швидкість», «Мовчання ягнят»), різні втілення диявольського початку, в тому числі у дитячому обличчі («Омен»), але і носії тієї психології, про яку говорить у своїй статті російський дослідник Г. Сугінян: «На ділі ж інфантильна система цінностей, яка є наслідком тієїже ризикації сучасного суспільства, повертає нас до глибокої архаїки, коли природні потяги ще не були заблоковані розвиненим над-Я цивілізованої людини, його усвідомленої людської сутності» [3]. Саме засобами медіа відбувається небезпечна, на наш погляд, романтизація юних Робін Гудів, вершать жорстокий самосуд у фільмі «Діточка» (2013, реж. Д. Астрахан). Мотивація їхніх вчинків і особливо реакція мовчаного схвалення з боку оточуючих на їх дії виглядає не дуже переконливою і розмиває онтологічний статус дитячості. У цілому ж ми згодні з С. Жеребкіним, який обстоює тезу про основний критерій нестабільності онтологій в сучасній філософії як критерій політичний [1].

В. Хелд дискутує у своїй статті «Медіа і політичне насильство» відповідальність медіа, особливо телебачення, в ситуації політичного насильства, «специфічною формою» якого є тероризм [6, р. 188]. Хелд розглядає і проблему відповідальності медіа, особливо телебачення, в цьому контексті. Вона приходить до висновку, що медіа слід вносити свій внесок у зменшення політичного насильства шляхом більш зваженого аналізу того, що відбувається і приділення більшої уваги обговоренню ненасильницьких засобів впливу на політичні процеси. Оскільки комерційні інтереси вступають у конфлікт з відповідальністю засобів масової інформації, суспільству слід вивільняти різні сектори культурного життя від такого комерційного тиску. Ненасильницькі методи, якщо вони ефективні, безсумнівно, кращі від насильницьких. Проте політичне насильство не пови-

нно ігноруватися, але воно має висвітлюватися скоріше як драма, а не використовуватися як засіб підняття рейтингів ЗМІ. Суспільству слід вивільняти різні сектори культурного життя від тиску комерційних інтересів, а медіа повинні уникати героїзації тих, хто здійснює резонансні і масштабні акти насильства, під які підводиться те чи інше ідеологічне обґрунтування (як, наприклад, у випадку норвезького націоналіста Андруса Брейвіка). Медіа здатні запропонувати моральний дискурс освітлення і обговорення подій, ті образи та ідеї, які покращують розуміння моральної позиції – для тих, хто потенційно або актуально готовий іти на насильство або вже складається в групах, які вдаються до насильства (терористи); представити аргументи, що запобігають насильству, а не підігрують до нього інтерес або навіть захочують його. При цьому не лише медіа, а й суспільство несе свою частку відповідальності. Культура повинна бути вільна не тільки від урядової цензури та контролю, а й від комерційної вибірковості та контролю. Згідно з відомою теорією Д. Рашкоффа медіавіруси, які циркулюють у мережах медіапростору подібно біологічним вірусам в організмі-хазяїні або в цілому співтоваристві організмів, поширюються в тій мірі, в якій вони пробуджують наш інтерес. Чим більшою мірою ми терпимі до різних форм нехтування наших власних прав, насильства, девіантної, аморальної поведінки, іншими словами, якщо наш суспільний «код» пошкоджений, тим меншою мірою ми володіємо культурним «імунітетом» до нового вірусу і тим легше йому проникнути в «нашу заплутану командну структуру». Тоді деформуються і суспільство, і сама людина. Суспільство перетворюється на колективне гротескне тіло, а медіа, які експлуатують ці соціальні деформації, переходять у формат медіаспектаклю. Л. Вільямс досліджує спектакль тіла в т. зв. «грубих» кіножанрах, до яких вона відносить жахи, порнографію і мелодраму і в яких кульмінацією «спектаклю тіла» є акти насильства і терору, прояви тілесної і правової девіантності; оргіастичний, екстатичний і неконтрольований стан; сльози і розпач; в цілому фокусування на екстатичному неконтрольованому стані. Також у всіх трьох випадках жіноче тіло функціонує на екрані як «традиційне втілення головним чином задоволення, страху й болю» [9, р. 4]. У результаті ми бачимо відсутність естетичної дистанції, пряме емоційне залучення в події, що балансує між різними формами і рівнями садомазохізму.

Прецедент естетизації зла був створений романтиками, але ще до них можна згадати те захоплення, з яким Бернард Клервоский описує гротескне і потворне у скульптурному оформленні готичних храмів. Перші прояви насильства та інших форм деструктивності в людині відносяться до ще більш давніх часів, але ця деструктивність переважно була направле-

на в практичне русло і виявлялася у формах, властивих самій реальності, цілком унітарної за своєю природою. Цієї реальності була лише одна альтернатива, доступ до якої відкривали різні форми містичного досвіду.

У сучасному світі онтологічної нестабільності та прекарної соціальної реальності розмиваються межі не тільки між реальністю та вигадкою, дійсністю і сновидінням, як це було у романтиків, але сама реальність і головний її суб'єкт, який усвідомлює її як щось існуюче об'єктивно і вважає її кордоном, ці межі втрачають. Все не те, що здається, і сама реальність перетворюється на «листочковий пиріг» різного роду буттєвих стратів. Якщо перед романтиками постала проблема внутрішньої подвійності людини, то сучасна людина опиняється в ситуації незавершеності і відкритості для різних варіантів ідентичності. Але жоден з них неможливий без участі та впливу медіа на визначення ідентичності себе і Іншого. Різні канали цього впливу були розглянуті автором у дисертаційному дослідженні [2], де вперше у вітчизняній науці медіаантропология була визначена як основоположний філософсько-антропологічний дискурс у сфері мас-медіа, позначені її генезис, зміст та перспективи як міждисциплінарного людинознавчого дискурсу, започаткованого дослідженнями соціологічної спрямованості у 1960 – 70-ті роки та реалізованого повною мірою в культурному просторі інформаційного суспільства в постмодерній ситуації. Саме в цьому просторі вплив інформаційного суспільства на людини нерідко має форму більшою чи меншою формою прихованого насильства, маніпуляції її свідомістю та поведінкою. Тоталітарний лад, безумовно, відрізняється більш всеохоплюючими та примусовими засобами управління суспільством та кожним індивідом, які часто мають відверто насильницький, репресивний характер, нівелюючий індивідуальність у людини та громадянський характер суспільства. Про останнє тут уже не доводиться говорити. Проте так зване суспільство споживання не менше впливає на людину, а з подальшим розвитком інформаційних та комп'ютерних технологій з'являються все нові засоби цього впливу та контролю, про який ми можемо майже не здогадуватись і перед яким безсилі навіть сильні світу цього, як свідчать нещодавні викриття Дж. Ассанжа і Е. Сноудена.

Засоби масової інформації є одночасно продуктами культури і соціальних процесів, факторами конструювання ідентичності, а також потужною ареною політичної боротьби. В цьому відношенні концепт медіанасильства виступає важливим компонентом широкого кола антропологічних питань, пов'язаних з расовими, етнічними, символічними процесами і політикою національної держави, які стимулюються можливостями інформаційно-пропагандистських

засобів масової інформації та політизованої антропології.

Висновки. Мас-медіа потребують, на наш погляд, осмислення як нового модусу тілесності, результату трансформацій соматичного буття в засобах масової інформації та формах соціально-політичного життя. Проблема насильства кореспондує саме з цими процесами і завданнями, які висуває мінлива прекарна реальність перед людиною та суспільством. Щоб не перейти від гротескного медійного та соціального

тіла до гротескного виверту душі, ми потребуємо моральності, відповідальності і одночасно інтелектуальної та духовної мобільності і відкритості. Засоби масової інформації мали б брати участь у моральній дискусії, яка може сприяти розумінню найкращих наявних позицій щодо моральних питань політичного значення, а також подальшого морального розуміння обґрунтованості або невиправданості різних методів насильства в цілому та медіанасильства зокрема.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Жеребкин С.В. Нестабильные онтологии в современной философии [Текст] / Сергей Жеребкин. – Харьков: ХЦГИ, 2013. – 378 с.
2. Мазоренко М.О. Феномен мас-медіа в культурному просторі інформаційного суспільства: філософсько-антропологічний аналіз [Текст] / М.О. Мазоренко. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. н. – Харків, 2012. – 19 с.
3. Сугинян Г. Антропологический сдвиг [Текст] / Герман Сугинян // Журнальный зал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/neva/2012/2/su10.html>
4. Besley T., Persson T. The Logic of Political Violence [Text] / Timothy Besley and Torsten Persson // The Quarterly Journal of Economics. – 2011. – Vol. 126. – No. 3. – pp. 1411-1445.
5. Cerulo, K.A. Deciphering Violence: The Cognitive Structure of Right and Wrong [Text] / K.A. Cerulo.. – New York: Routledge, 1998. – xii, 189 p.
6. Held, Virginia. The Media and Political Violence [Text] / Virginia Held // The Journal of Ethics. 1997. – Vol. 1. – No. 2. – pp. 187-202.
7. Jackman, Mary R. Violence in Social Life [Text] / Mary R. Jackman // Annual Review of Sociology. – 2002. – Vol. 28. – pp. 387-415.
8. Slocum, D. 9/11 Film and Media Scholarship [Text] / David Slocum // Cinema Journal. – Vol. 51, No. 1 (Fall 2011). – pp. 181-193.
9. Williams, Linda. Film Bodies: Gender, Genre, and Excess [Text] / Linda Williams // Film Quarterly. – 1991. – Vol. 44. – No. 4. – pp. 2-13.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2014

REFERENCES:

1. *Zherebkin, S.V.* Nestabilnyie ontologii v sovremennoy filosofii (Non-stable ontologies in the modern philosophy). Harkov: HTsGI, 2013. 378 p.
2. *Mazorenko, M.O.* Fenomen mas-media v kulturnomu prostori informatsiynogo suspilstva: filosofsko-antropologichniy analiz (Phenomenon of the mas-media in the cultural space of the information society: philosophical-anthropological analysis). Harkiv, 2012. 19 p.
3. *Suginyan, G.* Antropologicheskii sdvig (Anthropological shift). *Zhurnalnyi zal*. Mode of access: <http://magazines.russ.ru/neva/2012/2/su10.html>
4. Besley T., Persson T. The Logic of Political Violence. The Quarterly Journal of Economics. 2011. Vol. 126. No. 3. pp. 1411-1445.
5. Cerulo, K.A. Deciphering Violence: The Cognitive Structure of Right and Wrong. New York: Routledge, 1998. xii, 189 p.
6. Held, Virginia. The Media and Political Violence. The Journal of Ethics. 1997. Vol. 1. No. 2. pp. 187-202.
7. Jackman, Mary R. Violence in Social Life. Annual Review of Sociology. 2002. Vol. 28. pp. 387-415.
8. Slocum, D. 9/11 Film and Media Scholarship. Cinema Journal. Vol. 51, No. 1 (Fall 2011). pp. 181-193.
9. Williams, Linda. Film Bodies: Gender, Genre, and Excess. Film Quarterly. 1991. Vol. 44. No. 4. pp. 2-13

Мазоренко Марина Олегівна – кандидат філософських наук
Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка
Адреса: 61002, м. Харків, вул. Артема, 44
E-mail: mazorenko_m@mail.ru

Mazorenko Marina Olegivna – PhD in philosophy
Kharkiv Petro Vasylenko national technical university of agriculture
Address: 44, Artema Str., Kharkiv, 61002
E-mail: mazorenko_m@mail.ru